Fig. 1. — Emblemă de piatră reprezentînd un vultur bicefal, provenită de la mănăstirea Bistrița, în prezent la Muzeul național de antichități.

Fig. 2. — Fragment de portal și două făcliere de piatră de la mănăstirea Bistrița, desenate înainte de dispariția lor de H. Trenk.

O EMBLEMĂ CANTACUZINĂ LA MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

PAVEL CHIHAIA

În lapidariul Muzeului național de antichități al Institutului de Arheologie al Academiei R. S. România se găsește o emblemă de piatră lucrată în relief înalt, care a reprezentat un vultur bicefal. În prezent capetele și partea inferioară a picioarelor vulturului s-au pierdut și nu ni s-au păstrat decît trunchiul robust și aripile acoperite de pene stilizate. Așa cum se prezintă astăzi emblema, ea ar fi cu greu identificabilă dacă N. Iorga nu ar fi remarcat-o în treacăt, scriind că « *după atîtea transformări nu a mai rămas din vechea mănăstire Bistrița decît frumosul vultur stilizat care se găsește în prezent în Muzeul de artă religioasă din București* » [1]. Această mențiune ne-a permis să precizăm că emblema împodobea turnul mănăstirii Bistrița și că ea a fost adusă în București de către Gr. Tocilescu, la scurt interval după 1887 [2].

[1] N. Iorga, „Istoria Românilor"... IV, București, 1937, p. 333.

[2] Gr. Tocilescu, „Raporturi asupra cîtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară", București, 1887, p. 45; „*Piatra « de mormînt a lui Pîrvu Craiovescu » ar trebui adusă la Muzeu, împreună cu un stîlp de piatră care a fost la ușa bisericii...*"

https://biblioteca-digitala.ro

Tipul heraldic al acestui vultur bicefal corespunde vremii domniei lui Şerban Cantacuzino (1678—1688). De-abia după 19 mai 1688 atît Şerban Cantacuzino, cît şi Constantin Brîncoveanu sînt înălţaţi la rangul de conţi de către împăratul Leopold (Brîncoveanu va căpăta în 1695 titlul de principe al Sacrului Imperiu Roman [3] şi vulturul bicefal de pretenţie cantacuzină se va transforma într-o imitaţie a vulturului austriac, ţinînd în gheare sceptrul şi globul cruciger. Emblema de piatră provenind de la mănăstirea Bistriţa, aparţinînd refacerii din 1683 a lui « *Constantin vel spătar* », Brîncoveanu, din timpul domniei « *unchiului său Io Şerban* » Cantacuzino [4], se încadrează în tipul emblemei cantacuzine, ca şi cea de pe turnul de incintă al casei domneşti din Curtea de Argeş[5], refăcută de către Şerban Cantacuzino. Ele se deosebesc de tipul emblemei austriace (ilustrat, de pildă, de consola de piatră de la Potlogi [6]), prin lipsa mobilelor heraldice menţionate mai sus.

Cu prilejul restaurării mănăstirii Bistriţa, la 1683, s-au mai lucrat şi alte sculpturi în piatră în afară de vulturul de piatră cantacuzin cu care a împodobit turnul clopotniţă al incintei Constantin Brîncoveanu « *dă spre tat⟨ă⟩ trăgîndu-se dă⟨n⟩ vechea dungă a Craioveştilor, care şi Băsărăbeşti să chiamă, şi dă spre mumă şi mai dăn bătrîna şi împărătească casă a Cantacuzinilor* » . . . [7] Dintre sculpturile păstrate încă în mănăstire (în prezent încastrată în zidul estic al clopotniţei sudice [8]), menţionăm pisania scrisă deasupra unui înflorat prag de uşă, desprins de restul ancadramentului care s-a pierdut. Acest prag superior excelează printr-o ornamentică delicată, cu aspect de dantelă, în care motivele vegetale (aceleaşi care se continuau şi în cei doi usciori laterali dispăruţi) se însoţesc cu unele zoomorfe, dispuse afrontat ca şi pe ţesăturile orientale: doi lei « rampanţi » şi două păsări, amintindu-ne de frumoasa sculptură a meşterului Stoica de pe portalul bisericii din Goleşti.

Din fericire, usciorii dispăruţi au fost pictaţi în acuarelă, cu minuţie de H. Trenk [9] în 1860, cu prilejul vizitei de studiu a lui Alex. Odobescu [10] şi datorită acestor mărturii putem reconstitui, pe de o parte, întregul portal, iar pe de alta, putem afla numele meşterului de la 1683, (care pe nedrept a fost confundat cu vestitul erou al baladei despre mănăstirea lui Neagoe [11]): Mane.

Meşterul Mane, autor al portalului şi al emblemei de pe turnul incintei, a lucrat şi două interesante făcliere de piatră (pentru făclii de ceară de groase dimensiuni), asemănătoare celei care se mai află încă în biserica mănăstirii Comana, refăcută în aceeaşi epocă. Imaginile celor două făcliere, pierdute, ni s-au păstrat tot în acuarelele lui H. Trenk [12] şi datarea lor, studiindu-se numai aceste reprezentări, pe baza ornamentelor renascentiste, a fost pînă în prezent incertă.

Unul dintre făcliere se afla la nordul pronaosului vechii biserici, lîngă piatra de mormînt a lui Pîrvu II Craiovescu [13], marele ban, menţionat ca atare în documente între 1522—1528, fiul lui Radu Postelnicul (unul dintre cei patru fraţi Craioveşti, ctitori ai mănăstirii) şi al Velicăi, fiica lui Vintilă Florescu [14]. Făclierul purta iniţialele II şi K (iniţialele lui Pîrvu Craiovescu, cum arată Alex. Odobescu [15]), încadrînd imaginea unui vultur bicefal. Acest vultur face parte din tipul cantacuzin, acelaşi căruia îi aparţine vulturul care se afla încastrat în clopotniţă şi se găseşte în prezent la Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti. Putem deduce că şi acesta din urmă purta o coroană între cele două capete.

Care este motivul prezenţei vulturului bicefal pe făclierul aşezat în 1683 lîngă mormîntul lui Pîrvu Craiovescu, fiul unuia dintre ctitori şi nu al celui mai important? Un document din 15 iunie 1629, care se afla în arhiva mănăstirii, ne explică confuzia pe care acest hrisov nu face decît să o consemneze — existentă deci anterior în mănăstire — cît şi cea pe care o perpetuează. Voievodul Alexandru Iliaş scuteşte mănăstirea Bistriţa de o serie de dări « *pentru că s-a îngropat răposatul Pîrvul banul, tatăl strămoşului domniei mele, Io Basarab*

[3] V. Drăghiceanu, „Constantin Brîncoveanu, conte al regatului ungar şi principe al sacrului imperiu roman", Bucureşti, 1915, p. 2.

[4] Vezi pisania brîncovenească a mănăstirii la N. Iorga, „Inscripţii din bisericile României", I, Bucureşti, 1905, p. 194.

[5] Pavel Chihaia, *Data construirii curţii domneşti de lîngă biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş*, în „Glasul Bisericii" XXVI (1967), nr. 9.10, p. 985—986.

[6] V. Drăghiceanu, *Curţile domneşti brîncoveneşti* (III. Potlogi), în B.C.M.I., III (1910), fig. de la p. 60.

[7] Vezi nota 4.

[8] Alex. Odobescu, *Buletinul artisticu, Antichităti eclesiasticz* în „Buletinul Instrucţiunii Publice", I (1865—1866) (articolul fiind scris în 1860), p. 137, arată că: *„Abia dacă tîrziu după săvîrşirea clădirii* ⟨1846—1855—P.C.⟩ *s-au gîndit a pune la păstrare şi au ascuns în peretele bolţii de sub clopotniţă talpa ce era peste uşa de piatră . . .*"

[9] Acuarelele lui H. Trenk executate la mănăstirea Bistriţa se găsesc în prezent la Cabinetul de Grafică al Muzeului de Artă al R.S. România. Ele sînt reproduse în articolul lui Sp. Cegăneanu, *Ceva cu privire la Meşterul Manole*, în B.C.M.I., III (1910), p. 45 şi p. 47.

[10] Vezi nota 8.

[11] Deşi Alex. Odobescu (*op. cit.*, p. 137), Ghenadie Enăceanu (*Metropolitul Ungrovlahiei Neofit*, în „Biserica Ortodoxă Română", III (1876), p. 11, nota 2) şi Gr. Tocilescu (*op. cit.*, p. 45) arată că meşterul Manole activează în timpul voievodului Constantin Brîncoveanu totuşi Sp. Cegăneanu (*op. cit.*, p. 45,46) încearcă să demonstreze că el este Manole din legendă, constructorul mănăstirii lui Neagoe. Opinia este împărtăşită şi de Al. Lapedatu, „Un mănunchi de cercetări istorice", Bucureşti, 1915, p. 166—167. Analizînd grafia inscripţiei lui Mane, N. Iorga, („Histoire de l'art roumain ancien" Paris, 1922, p. 96) arată că meşterul nu putea trăi înainte de sec. al XVII—lea.

[12] Vezi nota 9.

[13] Alex. Odobescu, *op. cit.*, p. 138: *„Din spusă numai am aflat că o piatră mormîntală cu inscripţie era la dreapta în amvon, intrînd; şi la capul ei era un scaun de piatră sculptat cu găuri pentru trei făclii foarte groase . . . De partea stîngă, tot în advonu, a fost altă piatră mormîntală . . .*"

[14] Şt. Ştefănescu, „Bănia în Ţara Românească," Bucureşti, 1965. Tabloul genealogic al familiei Craioveştilor, hors texte.

[15] Alex. Odobescu, *op. cit.*, p. 138.

https://biblioteca-digitala.ro

voievod, acolo în sfînta mănăstire Bistrița, care a fost făcută de domnia lui . . . »[16].

Probabil că înșiși călugării din mănăstire, din motive lesne de înțeles, au acreditat opinia că piatra de mormînt a lui Pîrvu II, marele ban care moare în 1529 (aflată încastrată în prezent în același zid vestic al clopotniței sudice[17], lîngă pisania din 1683), aparține lui Pîrvu I vornicul, mort în 1512 (tatăl prezumptiv al lui Neagoe Basarab și frate cu Barbu, Danciu și Radu), îngropat la Snagov[18].

Atribuind, în continuare, piatra funerară a lui Pîrvu II Craiovescu, unchiului acestuia, Pîrvu I Craiovescu, care trecea drept tatăl lui Neagoe Basarab, este firesc ca viitorul voievod Constantin Brîncoveanu, care cunoștea desigur portretele lui Neagoe de la Curtea de Argeș și Snagov, cu haina împodobită cu însemnul vulturului bicefal, să fi poruncit să se sculpteze pe făclierul pe care îl credea așezat la mormîntul tatălui lui Neagoe, această emblemă. Prezența celor doi vulturi de piatră, cel din clopotniță — care se află în prezent la Muzeul național de antichități și cel de pe piatra mormîntului presupus a fi al tatălui lui Neagoe, vroia să sublinieze, o dată mai mult, o continuitate genealogică, politică și culturală.

Importanța acordată de către Constantin Brîncoveanu mormîntului atribuit tatălui lui Neagoe Basarab ni se pare firească dacă considerăm faptul că el se considera descendent direct, pe linie paternă din acest voievod[19], care apare și în galeria de portrete de familie din biserica mănăstirii Horez[20].

În partea de sud a vechii biserici a mănăstirii Bistrița, lîngă piatra de mormînt a lui Barbu Craiovescu (a cărei inscripție s-a păstrat într-o transcriere din 1846[21], anul « refacerii » distrugătoare), se afla cel de-al doilea făclier, imitînd pe una din fețe un rotulus, care prezenta în mijloc o coroană de lauri, renascentistă, încadrată de inițialele IIX MH și KT și data ɜ KE, pe care Alex. Odobescu le citește[22] Pahomie Monah Ctitor 7025 (1516—1517). Anul inscripției este greșit, deoarece Barbu Craiovescu moare după 1521—1522[23]. Foarte probabil că leatul de pe piatra funerară, distrusă cu prilejul « refacerii » din 1846, nu era perfect vizibil, deoarece lectura celor care l-au copiat în 1846 a fost 7013 (1504 — 1505). N. Iorga[24] presupunea că anul corect fusese 7033 (1524—1525).

Constantin Brîncoveanu a așezat făclierul lîngă mormîntul lui Barbu Craiovescu, cel care « *această mănăstire . . . a ziditu întîi și den temelie . . . carele aici și îngeresculu cinu alu călugării mai pe urmă au luatu . . .* »[25].

Inițialele de pe făclier și dispoziția lor, asemănătoare cu cele pe care le constatăm pe pisaniile refacerii cantacuzine de la Hîrlău[26], turnul mănăstirii Colțea[27], și biserica mănăstirii Comana[28], confirmă faptul că aceste sculpturi au fost executate cu prilejul refacerii brîncovenești din 1683 și, prin urmare, aparțin echipei meșterului Mane.

Inscripția de pe piatra de mormînt a banului Barbu Craiovescu a fost martelată[29] (ca și inițialele de pe cele două făcliere reutilizate ca simple pietre de construcție la fîntîna de lîngă biserică[30]), urmînd a se săpa o alta. Dar ea a rămas rudimentar cioplită pînă în prezent, astfel cum poate fi văzută în naosul noii biserici.

Cea de-a treia piatră de mormînt din vechea biserică, cea din 29 august 7040 (1532), aparținînd voievodului Moise fiul lui Vladislav III, a dispărut de asemenea în « restaurarea » din 1846, nu însă înainte de a i se fi copiat inscripția[31]. Este interesant faptul că pentru mormîntul voievodului Moise refacerea brîncovenească nu a prevăzut nici un făclier și că numai Craioveștii au avut parte de o atenție deosebită. Constantin Brîncoveanu care ca domn își va spune Basarab, i-a distins cu emblema vulturului bicefal aflat atunci și pe turnul de incintă al cuibului craiovesc.

Această sculptură pe care o priveau cei care intrau în secolul trecut în mănăstirea Bistrița, și care a zăcut neștiută pînă în prezent într-un colț din lapidariul muzeului bucureștean, a fost regăsită, permițînd stabilirea semnificației unor opere de artă, aparținînd ctitoriei Craioveștilor.

---

[16] *Documente din Istoria României*, B. XVII, în manuscris la Institutul de istorie al Academiei R.S. România.

[17] În 1860 Alex. Odobescu, (*op. cit.*, p. 137) vede piatra de mormînt a lui Pîrvu II Craiovescu „așezată *sub un tei, la dreapta porții, în curtea exterioară*". Tot acolo se afla și în 1887 (Gr. Tocilescu *op. cit., loc. cit.*) Ulterior ea a fost încastrată în ziduI clopotniței sudice.

[18] Alex. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov*, în „Revista Română", II (1862), p. 401.

[19] N. Iorga, „Inscripții"... I, p. 188.

[20] *Ibid.*

[21] *Ibid.*, II, București, 1908, p. 81.

[22] Alex. Odobescu, *op. cit.*, p. 138.

[23] Barbu Craiovescu moare după 1521—22 (vezi patrafirul său din 1521 de la Mănăstirea Bistrița la Șt. Ștefănescu *op. cit.*, hors texte).

[24] N. Iorga, „Inscripții"... II, loc cit.

[25] Vezi nota 4.

[26] N. Iorga, „Inscripții"... I, p. 8.

[27] Gr. Tocilescu, „Catalogul Muzeului Național de Antichități," București 1906, p. 15.

[28] Al. Lapedatu, *Mănăstirea Comana, I, Note istorice*, în B.C.M.I., I, 1908, p. 12, fig. 3.

[29] Gr. Tocilescu, „Raporturi",... p. 192. „...*piatra mormîntală a fost înadins din nou cioplită pentru a se săpa inscripția privitoare la Barbu, dar cu schimbarea vremurilor ea a rămas în această stare*".

[30] Alex. Odobescu, *op. cit.*, p. 138.

[31] N. Iorga, „Inscripții"... II, p. 81.

RÉSUMÉ

L'emblème, en pierre représentant un aigle bicéphale, existant à présent au Musée National d'Antiquités de l'Académie, a appartenu au monastère de Bistrița. Il fut fait lors de la restauration de 1683, par l'initative du spatar Constantin Brîncoveanu (futur voïévode), en même temps que d'autres sculptures qui démontrent la même vision artistique.

https://biblioteca-digitala.ro